

СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

УДК 347.6

ПРИВАТНІ І ПУБЛІЧНІ ІНТЕРЕСИ ЯК КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ГАЛУЗІ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Іванна БАБЕЦЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу
Університету Короля Данила

Світлана ХОДАК,

аспірант кафедри цивільного права і процесу
Університету Короля Данила

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовується теза про основоположну роль співвідношення приватного і публічного інтересу як критерію визначення предмета сімейного права як окремої галузі. Ураховуючи численну кількість суб'єктів сімейного права, можна стверджувати, що кожен із них переслідує певні інтереси. Розмежування між приватним і публічним інтересом є підґрунтям для формування предмета галузі сімейного права, а визначення поняття публічного і приватного інтересу є доволі важливим. Також окремо автор приділяє увагу сімейним правовідносинам. Акцентується увага на критеріях розмежування приватного і публічного права.

Ключові слова: приватне право, публічне право, приватні інтереси, публічні інтереси, галузь права, критерій розмежування права, сімейні правовідносини.

PRIVATE AND PUBLIC INTERESTS AS A CRITERION FOR DETERMINING THE SUBJECT OF THE FAMILY LAW FIELD

Ivanna BABETSKA,

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Civil Law and Procedure of King Danylo University

Svitlana KHODAK,

Postgraduate Student of the Department of Civil Law and Procedure
of King Danylo University

SUMMARY

The article substantiates the thesis about the fundamental role of the ratio of private and public interest as a criterion for determining the subject of family law as a separate branch. In family law, the classification of interests is carried out according to different criteria. Many different subjects take part in family law, there is no doubt that each of them pursues their interests, the distinction between private and public is the basis for the formation of the subject of family law, and the definition of the concept of public and private interest is quite important. Also, the author pays special attention to family relationships. The emphasis is on the criteria for distinguishing between private and public law.

Key words: private law, public law, private interests, public interests, branch of law, criterion of demarcation of law, family relations.

Постановка проблеми. У роботі одним із завдань є визначення місця сімейного права в системі права, виходячи з критерію поділу інтересів на приватні і публічні та взаємодії приватних і публічних інтересів у механізмі сімейно-правового регулювання.

У юридичній науці давно тривають спроби виявлення критеріїв поділу права на приватне і публічне, визначається співвідношення приватних і публічних начал у правовому регулюванні окремих сфер суспільних відносин, що має, на наш погляд, особливе значення стосовно питань сімейного права.

Актуальність теми. Тема оптимального співвідношення публічних і приватних інтересів у сфері правового регулювання відносин є актуальною сьогодні у світі в цілому та в Україні зокрема (на державному та міжнародному рівнях). Така ситуація спричинена розвитком суспільних, економічних, політичних відносин, глобалізаційних та імплементацій-

них процесів в Україні для забезпечення публічних та приватних інтересів.

Розглянемо особливості публічного і приватного права для визначення моделі співвідношення публічних і приватних інтересів як загального та особливого.

За багато років дискусій про приватне і публічне право юридична наука знаходила остаточний істинний критерій розмежування, приймаючи за нього одну з численних точок зору.

Приватне право завжди протиставлялось публічному. Із давніх часів і дотепер немає спільної думки для вирішення питання про те, яким є критерій розмежування приватного і публічного права.

Норми статті 3 Конституції України стали фундаментом нових відносин держави й особи, що зумовило застосування нових форм, методів і засобів правового регу-

лювання, що забезпечують оптимальне співвідношення інтересів держави і особи.

Сімейне право вміщує приватні і публічні засади, саме тому в системі права воно займає особливе місце. Роль інтересів у сімейних відносинах впливає на прояв приватних і публічних інтересів у сімейно-правовому регулюванні.

Стан дослідження. Питання про розподіл права на приватне і публічне постійно перебувало в центрі уваги вчених із давніх часів і дотепер, саме тому методологічне підґрунтя дослідження проблем розмежування приватного і публічного права та інтересу складають роботи таких вітчизняних, російських та західних науковців, як І. Венедіктова, І. Бабецька, О. Ільїна, В. Попондопуло, Б. Черпахін, І. Покровський, М. Агарков, С. Муромцев, С. Полєніна, В. Соловійов, Г. Шершеневич, О. Вінник, О. Чепис, О. Харитоновна.

Метою і завданням статті є дослідження критеріїв розмежування приватного і публічного права і визначення можливості застосування до норм сімейного права.

Виклад основного матеріалу. Сімейне законодавство України є сформованим юридичним «організмом» і ми можемо проаналізувати, чи відповідають приватним і публічним засадам норми сімейного права.

Відомі дореволюційні вчені цивілісти Г. Шершеневич та І. Покровський говорили про дуалізм у праві «Поділ норм права на дві групи, на право публічне і право цивільне, інакше приватне, є ... характерним для сучасного юридичного порядку» [1], «... цей поділ є великим надбанням юридичної думки, складаючи неодмінний базис наукової та практичної класифікації правових явищ» [2]. Суть цих висловлювань зберегла свою актуальність і в наш час.

У своїй праці Б. Черпахін зазначав, що, беручи до уваги різноманіття досліджень теорії пошуку критерію розмежування приватного і публічного права, можна поділити ці теорії на дві групи. До першої належать представники матеріального критерію розмежування приватного і публічного права. Вони, звертаючи увагу на те, що регулює та або інша норма права або сукупність, чим є зміст тих чи інших правовідносин, тобто виходять із самого змісту регульованих стосунків. У другій групі, в основу якої кладеться формальний критерій, звертають увагу на сам спосіб, прийом регулювання або побудови тих або інших правовідносин, на те, як регулюють ті або інші норми, як будуються ті чи інші правовідносини [3].

На нашу думку, саме визначені Б. Черпахіним матеріальний і формальний критерії розмежування приватного і публічного права є актуальними сьогодні.

Багато вчених у своїх дослідженнях щодо поділу права на публічне і приватне спирались на теорію Ульпіана, яка була підтримана Г. Шершеневичем, частково Л. Петражицьким, отримала визнання також у зарубіжних країнах.

Л.І. Петражицький у другому виданні «Теорії права» вказав на розподіл права на особисто-вільне і соціально-службове.

У питанні розмежування приватного і публічного права Л. Петражицький переходить у сферу індивідуальних переважань уповноваженої особи. Якщо суб'єкт вважає себе уповноваженим у загальному інтересі, то ми маємо справу із соціально-службовим правом, якщо ж у своєму особистому інтересі – перед нами особисто-вільне право [4].

Відповідно до цієї теорії, поділ приватного і публічного права залежить від особливостей свідомості суб'єкта, тобто залежно від настрою особи конкретні правовідносини можуть потрапити у сферу приватного чи публічного права. Таким чином, для цієї теорії вирішальним є той чи інший напрям свідомості суб'єкта.

М. Агарков вважає, що теорія Л. Петражицького є підміною теорії Ульпіана, «відродженням у підновленій вигляді найстарішої теорії в цьому старому питанні, теорії, розмежовує суспільний і приватний інтерес» [6].

Ще одним прибічником матеріального критерію розмежування є Г. Шершеневич, котрий уважав, що відмінність приватного права від публічного має встановлюватися або через зміст правовідносин, або через форму захисту порушеного права, а також залежить від того, що регулюють норми приватного і норми публічного права, інтереси, блага, чию користь мають на увазі ті або інші норми. «Якщо порушення викликає ініціативу з боку самої держави, навіть нерідко і проти волі потерпілої особи, то перед нами галузь публічного права» [7, с. 13].

«Держава, з одного боку, як би окреслює правовий простір, в межах якого можлива свобода дій індивідів щодо здійснення їх інтересів, а з іншого – визначає пристрій і порядок діяльності своїх органів, що мають на меті примусове вираження інтересів окремих осіб. Таким чином, в першому випадку норми права задовольняють приватні інтереси безпосередньо, у другому – опосередковано», [8, с. 112] – до такого висновку дійшов Г. Шершеневич, досліджуючи форми і способи забезпечення інтересів окремих осіб.

В. Попондопуло зазначав: «По суті критерієм тут виступає характер інтересу: у приватних осіб є свій інтерес, який вони переслідують; у публічних установ свого інтересу немає, але вони охороняють спільні інтереси» [9, с. 24].

Ще у минулому столітті В. Соловійов, працюючи над проблемою співвідношення приватних і державних інтересів, зазначав: «Завданням правової держави у всіх її установах і законах є здійснення найбільшої користі, тобто користі всіх. Цей громадський утилітаризм настільки простий і ясний на перший погляд, що для філософського аналізу є як сама невизначена і нез'ясована теорія» [10, с. 6]. Протівниками матеріальної теорії висуваються заперечення, в яких зазначається, що і норми частки права мають значення у справі захисту публічних інтересів, тобто поділ права залежить від характеру правових норм. Усяке право може бути зведене до публічному інтересу, якщо взяти не ізольоване відношення, а всю сукупність однорідних стосунків, той або інший юридичний інститут. Такі думки простежуються в роботах І. Покровського, зокрема він звертає увагу ще на одну розбіжність між публічним і приватним правом. Норми публічного права носять строго примусовий характер, а тому й права, надані окремим особам, як органи державної влади, носять і характер обов'язків. Норми приватного права мають характер не зовсім примусового, застосування до окремих відносин може бути усунуто, послаблено або замінено приватними визначеннями сторін [1].

Прихильники формального критерію вважали, що суть полягає «в способі судового захисту: право публічне – те, яке охороняється з ініціативи влади в порядку кримінального чи адміністративного судочинства, а право приватне – те, яке охороняється з ініціативи приватної особи і в порядку цивільного судочинства» [1, с. 37].

У своїй праці О. Чепис указує, що доволі часто реалізація публічних інтересів є умовою реалізації приватних. Однак можлива і зворотна ситуація, коли особа звертається за захистом свого інтересу, є представником невизначеного кола осіб [11].

С. Муромцев, критикуючи матеріальну теорію розмежування права приватного і публічного [12], вказував на неможливість протиставлення особистого і громадського причиною різного захисту прав, є саме характером інтересу: чи є він єдиним, відокремленим або в цьому зацікавлені всі члени суспільства [13, с. 28–29]. Він учив, що цивільні права захищаються не інакше, як за призовом приватних осіб – суб'єктів, а в публічному праві весь рух захисту виходить від волі органів влади. Такий погляд на формальне теорію розмежування права О. Ільїна назвала

теорією ініціативи захисту [5]. Існувала ще одна група формальних теорій, її представниками є М. Брагінський, Ю. Тихомиров, В. Яковлев та ін. Вони визначають вид правовідносин так: публічноправові – це відносини, в яких бере участь суб'єкт, наділений владними повноваженнями щодо інших суб'єктів цих правовідносин; приватноправові – це відносини між особами, які перебувають у рівному становищі з точки зору підпорядкованості органам державної влади.

Узагальнюючи все вищенаведене, О. Ільїна вказала, що мається на увазі співвідношення права в об'єктивному і суб'єктивному сенсі. З одного боку, право є засобом зовнішнього регулювання, що фіксує кордони приватної свободи, у другому ж сенсі воно і є проявом цієї волі, автономії особистості. Ці два переплетені аспекти права, будучи, з одного боку, протилежними один одному, з іншого – зумовлюють один одного [5].

Ч. Санфіліппо, проаналізувавши концепцію Ульпіана, зазначає: «Власне кажучи, вигода приватних осіб не протиставляється інтересам держави і не перебуває з ними в суперечності, так що норми приватного права, оскільки вони продиктовані прямими або безпосередніми інтересами приватних осіб, завжди більшою чи меншою мірою побічно реалізують, безпосередньо або опосередковано, інтереси всього суспільства. У той же час і норми публічного права спрямовані на здійснення *utilitas*, користі, в інтересах всіх приватних осіб» [14, с. 26].

У своїх працях український учений правознавець О. Харитонова висловила думку, що інтерес буде мати визначальну роль тоді, якщо він, будучи закріпленим у приватному праві, набуде приватноправового характеру [15].

Хочемо звернути увагу на дослідження О. Ільїної, в якому вона вважає, що критерієм поділу права публічного і приватного є інтерес: для приватного переважне значення мають інтереси окремих осіб, тобто приватне право регулює майнові відносини, визначаючи правове становище окремих осіб; для публічного – державні інтереси, зокрема публічне право регулює відносини за участю держави, визначаючи особливий правовий статус його органів і посадових осіб [5].

Беручи до уваги все вищенаведене, ми вважаємо, що в основу поділу права на приватне і публічне має бути покладено формальний критерій розмежування, яке має проводитись залежно від способу побудови і регулювання юридичних відносин, властивою системі приватного права і побудованого на засадах координації суб'єктів, є системою децентралізованого регулювання життєвих відносин та на системі публічного права, котре побудовано на засадах субординації суб'єктів та є системою централізованого регулювання життєвих відносин.

Як правильно зауважує С. Полєніна, «з розпадом Радянського Союзу, відмовою від директивного планування, приватизацією державної власності та іншими запозиченими елементами ринкового механізму західних «цивілізованих» держав у колишніх соціалістичних країнах настала ера іншої крайності – необмеженого панування приватного начала і приватного інтересу» [16, с. 8], що, на нашу думку, стало причиною повного реформування правової системи України.

Розділяє цю думку й О. Вінник, яка зазначила, що розбалансування приватних і публічних інтересів є результатом ігнорування публічного інтересу в Україні [17].

На думку О. Ільїної, формальні або матеріальні критерії не може бути застосовано до сімейного права, оскільки вони визначають дуалізм у праві. Для правового регулювання сімейних відносин саме інтерес як матеріальна ознака визначає формальні критерії, зокрема спосіб регулювання і побудову правовідносин характерна множин-

ність і взаємозалежність. Так, для приватноправового або публічноправового регулювання тієї чи іншої сфери сімейних відносин, необхідним є приватний і публічний інтерес відповідно [5].

Поєднання приватних і публічних інтересів у сімейному праві має виняткову форму вираження, що є унікальною властивістю цієї галузі права.

Зміст ст. 1 та 2 Сімейного Кодексу України дозволяє стверджувати, що сімейне законодавство регулює відносини, в яких не завжди беруть участь усі родичі та інші особи. Так, предмет сімейного права як галузі права може бути визначено як особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності учасників. Особливістю саме сімейно-правового регулювання є визначений склад учасників особистих немайнових та майнових сімейних відносин [19].

Висновки. Отже, проаналізувавши все вищенаведене, ми дійшли висновку, що інтерес є ключовим критерієм у визначенні предмета сімейного права України. Тобто суспільство зацікавлене в тому, щоб сімейні правовідносини здійснювались упорядковано, а держава забезпечувала необхідний порядок громадськості.

Питання про самостійність або підпорядкованість галузі сімейного права може бути вирішено на користь суверенності, виходячи зі співвідношення приватних і публічних інтересів у сімейно-правовому регулюванні. Характер поєднання приватноправових і публічноправових засад у регулюванні сімейних і цивільних відносин не є однорідним, різні пропорції приватних і публічних інтересів у відповідних сферах є критерієм розмежування цивільного та сімейного права як самостійних галузей права.

Провівши аналіз норм сімейного законодавства, ми бачимо, що в Сімейному Кодексі України за порушення і невиконання обов'язків суб'єктами сімейних відносин передбачено відповідальність. Однак відповідати буде не сім'я, а конкретна особа, член сім'ї. Це характерно і для застосування заходів відповідальності в інших правовідносинах, які стосуються інтересів сім'ї, зокрема в кримінальних і адміністративних.

Отже, критерієм визначення предмета сімейного права як окремої галузі є співвідношення приватного і публічного інтересу. Саме ці твердження свідчать про подвійність поняття сім'ї як соціального і правового інституту.

Зміни, що відбуваються в суспільстві, а також значущість певних явищ суспільного життя можуть змінюватися, що веде до розриву між складними суспільними інтересами і відображенням у праві, спонукають до розширення предмета галузі сімейного права, визначення нових методів захисту нових сімейних прав, збільшують інтерес держави у правовому регулюванні нових сімейних відносин.

Оптимальне співвідношення публічного і приватного права як на державному, так і на міжнародному рівнях уможливило забезпечення дотримання інтересів особи і суспільства шляхом консенсусу або компромісу між ними, дотримуючись балансу пріоритетів публічного і приватного галузей права. На нашу думку, в Україні сьогодні ще не достатньо забезпечується цей баланс через недосконалість законодавства і суперечності в нормативно-правових документах різних галузей права, а також у сімейному праві. Отже, нашим завданням є виявлення й усунення цих суперечностей і досягнення консенсусу між приватними і публічними інтересами всіх сторін у сімейних правовідносинах, що потребують правового регулювання.

Відсутність у сімейному праві чіткої межі між приватними і публічними правами є підґрунтям для формування предмета галузі сімейного права.

Дослідження співвідношення приватних і публічних інтересів, способу реалізації та захисту є ключовим у визначенні напрямів розвитку сімейного законодавства і права. Саме все вищенаведене підтверджує теорію про те, що інтерес під час визначення предмета галузі сімейного права має ключове значення.

Список використаної літератури:

1. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. 7-е изд., Москва, 2016. 351 с.
2. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. Москва: СПАРК, 1995. 556 с.
3. Черепяхин Б.Б. К вопросу о частном и публичном праве. Труды по гражданскому праву. URL: http://library.brstu.ru/static/bd/klassika_ros_civilizac/Elib/1055.html.
4. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. В. 2 ч.1. Москва, 2017. 295 с.
5. Ильина О.Ю. «Проблемы интереса в семейном праве Российской Федерации» («Городец», 2007). URL: <https://www.lawmix.ru/commlaw/1061>.
6. Агарков М.М. Ценность частного права. *Известия вузов. Правоведение*. 1992. 192 с.
7. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. Тула, 2001. 720 с.
8. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Москва, 1991. 805 с.
9. Попондопуло В.Ф. Частное и публичное право как отрасли права. В сб.: *Цивилистические записки: Межвузовский сборник научных трудов*. Выпуск 2. Москва, 2002. С. 24
10. Соловьев В. Право и нравственность. Очерки из прикладной этики. Санкт-Петербург, 1899. 187 с.
11. Чепис О.І. Значення приватних і публічних інтересів для формування цивільного права. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2010. №13. С. 263.
12. Муромцев С. «Определение и основное разделение права», стр. 187–201.
13. Муромцев С. Римское гражданское право. 1877. С. 900.
14. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права. Москва, 2000. 400 с.
15. Харитоновна О.І. Поділ права на приватне і публічне: теоретичні питання. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права*. 2003. № 1. С. 45–47.
16. Поленина С.В. Современное состояние российского законодательства и его систематизация. *Материалы «круглого стола» журнала «Государство и право»*. *Государство и право*. 1999. № 2. С. 8.
17. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: дис. ... докт. юр. наук. Київ, 2004. С. 91.
18. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002. *ВВР України*. 2002, № 21–22.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бабєцька Іванна Ярославівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Університету Короля Данила;

Ходак Світлана Михайлівна – аспірант кафедри цивільного права і процесу Університету Короля Данила

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Babetska Ivanna Yaroslavivna – PhD in Law, Associate Professor at the Department of Civil Law and Procedure of King Danylo University;

Khodak Svitlana Mykhailivna – Postgraduate Student of the Department of Civil Law and Procedure of King Danylo University

Svitlanakhodak86@gmail.com